Araştırma Makalesi

Kimlik Meselesine Oksidentalizm Perspektifinden Bir Yaklaşım: Nuri Pakdil Üzerine Bir İnceleme

Veysel Ergüç, Muş Alparslan Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-3298-1803
E-Posta: v.erguc@alparslan.edu.tr

Öz

Modernitenin bir çıktısı olarak ortaya çıkan ulus-devletlerde ulus-inşasına önem verildiği anlaşılmaktadır. Ulus inşa sürecinde entelektüelin ortaya çıktığı, ben ve öteki arasındaki ayrım uyarınca hareket ettiği görülmektedir. Öteki figürü kültürel olana ilişkindir. Modern dönemde girişilen kimlik inşasında beliren kültürel ötekinin gerek Doğu gerekse Batı toplumları için geçerli olduğu görülmektedir. Batı toplumları dâhilindeki inşa süreçlerinde Doğunun üzerine saptamalar yapıldığı, ona ilişkin görüşlerin ileri sürüldüğü ve bu durumun oryantalizme işaret ettiği görülmektedir. Oryantalizme karşın Batılı olmayan, yani Doğu coğrafyasındaki bazı aydınların, biz olarak tasavvur ettikleri Doğulu kimliği karşısında Batı'yı öteki olarak konumlandırdıklarını ifade etmek mümkündür. Batı'yı öteki olarak tanımlama eyleminin oksidentalizm bir diğer tabirle garbiyatçılık olarak kendini gösterdiği söylenebilir. Batılı olmaya mesafeli bir toplumsal kesimin yaşadığı söylenebilecek olan Türkiye'de Nuri Pakdil'in kimlik ve bunun uluslaşma sürecine yansıması konusunda oksidentalist bir bakış açısı geliştiren önemli bir isim olduğu iddiası bu çalışma kapsamında savunulacaktır. Pakdil'in düşüncesinin merkezinde Batının siyasal, kültürel ve epistemolojik hegemonyasına karşıt olarak İslâm medeniyetinin yeniden inşasının olduğu fikri çalışma kapsamında söylenecektir. Pakdil'in Batı merkezlilikten kopuşu önerdiği ve alternatif olarak İslâm medeniyeti fikrini öne sürdüğü ifade edilecektir. Pakdil'in yazılarından yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada düşüncesinin altında yatan temel saikin oksidentalizm olduğu ileri sürülecektir. Bahse konu edilen oksidentalizmin muhtevasında Doğu ve Batının karşıt biçimde konumlanması ve anti-emperyalizmin olduğu belirtilecektir. Metafiziğin, mistik olanın ve Tanrı öğretisinin evi saydığı Doğu'ya karşı Batı'yı madde, makine ve eşyanın vatanı olarak konumlandırması, Pakdil'in oksidentalizm içinden tanımlanmasının ilk nedenidir. Garbiyatçılık bağlamında okumanın ikinci nedeni ise Doğu toplumlarının Batı tarafından sömürülmesini metafizikten yoksun olarak ilan eden Pakdil'in Batı'ya karşı anti-emperyalist bir tutum geliştirmek istemesidir. Bu bakımdan düşünürün garbiyatçılıkla ilişkilendirilmesinin üçüncü nedeni, onun Batı ile kültürel etkileşimden ziyade, Doğu'ya adadığı İslâm kültürünün yeniden canlanmasını savunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Doğu ve Batı, Anti-emperyalizm, Oksidentalizm, Nuri Pakdil.

Makale Gönderim Tarihi: 02.10.2025, Makale Kabul Tarihi: 23.02.2026

An Approach to the Issue of Identity from the Perspective of Occidentalism: A Study on Nuri Pakdil

Abstract

It is understood that nation-states, which emerged as a product of modernity, placed great importance on nation-building. The intellectual emerged in this nation-building process, acting in accordance with the distinction between self and other. The figure of the other is related to the cultural. The cultural other, which emerged in the identity construction undertaken in the modern period, is seen to be valid for both Eastern and Western societies. In the construction processes within Western societies, it is observed that assessments are made about the East, opinions are put forward regarding it, and this situation points to Orientalism. In contrast to Orientalism, it is possible to state that some intellectuals in the non-Western, i.e., Eastern, geographical regions, positioned the West as the other in relation to the Eastern identity they conceived as "us." The act of defining the West as the other can be said to manifest itself as Occidentalism, or in other words, Westernism. In Turkey, where a social segment can be said to live in a state of distance from Westernization, the claim that Nuri Pakdil is an important figure who developed an Occidentalist perspective on identity and its reflection in the nation-building process will be defended within the scope of this study. This study will argue that at the heart of Pakdil's thought lies the idea of reconstructing Islamic civilization in opposition to the political, cultural, and epistemological hegemony of the West. It will be stated that Pakdil proposed a break from Western centrism and put forward the idea of Islamic civilization as an alternative. Based on Pakdil's writings, this study will assert that the fundamental driving force behind his thought is occidentalism. It will be noted that the content of this occidentalism involves the opposing positioning of East and West and anti-imperialism. The first reason for defining Pakdil within the context of occidentalism is his positioning of the West as the homeland of matter, machines, and objects, in contrast to the East, which he considered the home of metaphysics, mysticism, and the teachings of God. The second reason for reading him within the context of Westernism is that Pakdil, who declared the exploitation of Eastern societies by the West to be devoid of metaphysics, sought to develop an anti-imperialist stance against the West. In this respect, the third reason for associating the thinker with Orientalism is that he advocated for the revival of Islamic culture, which he dedicated to the East, rather than cultural interaction with the West.

Keywords: Identity, East and West, Anti-Imperialism, Occidentalism, Nuri Pakdil.

Giriş

Kimlik konusu, Antik Yunan döneminden modern dünyaya kadar çeşitli bağlamlarda ele alınmış ve incelenmiştir. Modern dönemde ulus[1] şemsiyesi altında irdelenen kimlik kavramı, benlik ile öteki arasındaki ayrım olarak ortaya çıkmıştır (İmançer, 2003: 240). Bu ayrım ilkesi incelendiğinde, bir ulusun diğerlerinden farklılaşmasının temelini oluşturduğu ortaya çıkmaktadır (Kılıçbay, 2003: 162).

Modern çağda kimlik inşasında ortaya çıkan ötekiliğin hem Doğu hem de Batı toplumları için geçerli olduğu görülmektedir (Mahçupyan, 1998: 49). Batı toplumlarında inşa sürecinde Doğu'nun radikal bir biçimde Batıdan farklı olarak tahayyül edilmesi ve ötekileştirilmesi oryantalizm olarak somutlanırken (Kontny, 2002: 121; Said, 2017: 13), aynı eylem Doğu toplumlarında oksidentalizm olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaratım sürecinde Batı, Doğu milletlerinin ötekiliğine işaret eden bir konuma oturtulmuştur (Koçyiğit, 2021: 57 ve 59; Özçelik, 2017: 117 ve 121).[2]

Oksidentalist söylem, kendini Doğu ile özdeşleştiren bir özne, bir aydın tarafından üretilir ve bu söylem Türkiye'de de mevcuttur (Chatterjee, 1986: 121; Özçelik, 2017: 117). Bu çalışma kapsamında Türkiye'deki düşünce hayatının önemli simalarından biri olarak temayüz eden Nuri Pakdil'in oksidentalizm içinden düşünce ürettiği ileri sürülecektir. Bu bağlamda Pakdil'in Batıyı Doğu'nun merceğinden okuduğu tezi savunulacaktır (Özçelik, 2017: 36).[3]

Garbiyatçılık bağlamında okunması amaçlanan Nuri Pakdil düşüncesinin çözümlenmesi için cevaplanması gereken temel soru, böyle bir düşünceye nasıl bir duygunun izin verdiğidir. Bu soruyu cevaplamak için evvela Vasant Kaiwar ve Sucheta Mazlumdar'ın görüşlerine başvurulacaktır. Bu bağlamda Kaiwar ve Mazlumdar'ın Batı dışı toplumlarda kimlik inşa süreçlerinde entelektüelin duygu durumuna ilişkin geliştirdikleri çerçeve, bu çalışmanın teorik temelini oluşturacaktır. Irkçılık ve Sosyal Darwinizm merkezli oryantalizm vesayetinde Batı kimliğinin dayatılmasına karşı çıkan ve deyim yerindeyse Batının *"*doğruluk rejimlerini*"*[4] aşmayı amaç edinen Batı dışı entelektüelin Doğu'nun hakikatini yeniden keşfetmeyi amaçladığı savı, çalışma için önem arz eder niteliktedir. Bahse konu edilen argümanın karşılığının Nuri Pakdil'in düşüncesinde Doğunun varoluş ile hayat bulması ve o varoluşun İslam merkezine dayandırılması biçiminde neşet etmesi Kaiwar ve Mazumdar'ın çalışmanın teorik temeli için tercih edilmesinin nedenidir (2003: 268-269; Pakdil, 2003: 64; 1997a: 29-30 ve 59; 1997c: 79).

Nuri Pakdil'in düşüncesinin oksidentalizm bağlamında inceleneceği bu çalışmada cevap aranacak ikinci soru, düşünürün benlik ve öteki arasındaki ilişkiyi nerede kurduğu üzerine olacaktır. Batı kültürünü öteki olarak tanımladığı söylenebilecek düşünürün, söz konusu öteki olanı maddi-manevi benlik ve sömürgeci-sömürgeci olmayan benlik temelinde ulus olarak tanımladığı fikri, çalışmanın ikinci sorusunun argümanını oluşturacaktır (Pakdil, 1997a: 13-14). Söz konusu argüman, Partha Chatterjee'nin Batı dışı aydınlar hakkındaki düşüncesinden yola çıkılarak ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Kaiwar ve Mazumdar'ın düşüncelerinden sonra Chatterjee'nin düşüncesi de çalışmanın teorik kısmında yer alacaktır.[5] Nuri Pakdil'in düşüncesi Kaiwar ve Mazumdar ile birlikte Chatterjee'nin (2001: 67; 2002: 22) bakış açısından da incelenecektir. Daha açık bir ifadeyle ekonomi, Batı dışı coğrafyanın entelektüelinde cesamet bulan bilim ve teknolojinin alanı olarak tasavvur edilen maddi alan ile kültürün alanı olarak tahayyül edilen manevi alan ayrımına denk düşen oksidentalizmin (Chatterjee, 2001: 67; Koçak-Oksev, 2015: 63) Pakdil'in düşüncesinde de nüksettiği görüldüğünden dolayı (1997a: 13-14; 1997a: 30) Partha Chatterjee'nin düşüncesine başvurma ihtiyacı duyulmuştur.

Murat Turna'nın Pakdil üzerine hazırladığı ve Pakdil'in İslamcı düşünceye katkılarını incelediği, bu bakımdan özgün olarak nitelendirilebilecek *İslamcılık Üzerine Bazı Dikkatler ve Nuri Pakdil'in İslâmcı Çizgideki Yeri* başlıklı çalışmadan farklı olarak (Turna, 2021), Pakdil'in kimliğe ilişkin düşüncesi, oksidentalizm ile bağlantılı olarak okunacaktır. Pakdil'i oksidentalizm ile iltisaklı olacak biçimde okuma pratiği bu çalışmayı İsmail Yazıcı tarafından kaleme alınan "Reinventing Islamic Civilization in Cold War Turkey: The Case of Nuri Pakdil" başlıklı çalışmadan da farklı kılar niteliktedir. Bahse konu edilen metin kapsamında Pakdil'in Batı ve Doğu medeniyetlerini yeniden tahayyül edişi nativizm ile bağlantılı olarak ele alınırken (Yazıcı, 2025: 3), bu çalışma kapsamında söz konusu tahayyül ediş oksidentalizm olarak tanımlanmaktadır. Yazıcı'nın makalesinde Pakdil'in Batının hegemonyasına karşı İslâm merkezli Doğu tahayyülünden ve kültürel başarısızlık timsali Batı karşısında yerli düşünce ile rabıtalı Doğu tasavvurundan bahsetmesi (Yazıcı, 2025: 7) bu çalışma açısından temel yol izleği olsa da Pakdil'in düşüncesinin oksidentalizm ile bağlantılı olarak okunması konusunda Yazıcı ile farklı bir pozisyonda durulmaktadır.

Batıdan edindikleri anlam kodlarını kendi dillerinde yeniden üretme pratiği olarak da tanımlanabilecek oksidentalizm bağlamında (Chatterjee 1986: 122-125; Saygın, 2017: 27) Nuri Pakdil düşüncesinin okunması ve düşünüre

dair mevcut literatüre özgün bir katkı sağlanması bu çalışma kapsamında amaçlanmaktadır. Pakdil üzerine Ulusal Tez Merkezi bünyesinde hazırlanan ve esas olarak düşünürün şiir ve denemelerine odaklanan 14 adet tez çalışmasından ve yine Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan Süleyman Tüfenk tarafından kaleme alınan, Pakdil'in düşüncesine dinler tarihi perspektifinden yaklaşılan *Bir Müslüman Aydın Olarak Nuri Pakdil'de Kültür, Medeniyet ve İrfan* başlıklı tez çalışmasından farklı olarak bu metinde Pakdil'in Batıya bir ayna tuttuğu ve Batıyı o aynadan yansıdığını iddia ettiği imge üzerinden tanımladığı savunulacaktır. Pakdil'in aynada yansıdığını iddia ettiği Batı imgesine karşı Doğu'nun hakikatini yeniden keşfetmeye çalıştığı argümanının, Pakdil üzerine mevcut literatüre özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında Pakdil düşüncesinin çözümlenmesi için yorumcu bilgi kuramına diğer bir ifadeyle hermeneutik kurama başvurulacaktır. Hermeneutik kapsamında anlamaya odaklanma pratiği, çalışma kapsamında tercih sebebidir. Anlama eylemi ile eserler ve o eserleri kaleme alan düşünürlerin tinleri arasındaki bağlantının ortaya konulmasına işaret edilmektedir (Dilthey, 2012: 107). Bu açıdan Nuri Pakdil'in düşüncesinin anlaşılabilmesi için eserlerine odaklanmak, eserlerini hermeneutik bir diğer tabirle yorumsamacılık merceği ile gözlemlemek elzemdir. Anlama eylemi sonrasında metnin yeniden inşası da hermeneutik çerçevesinde olup bu çalışma kapsamında ikinci tercih sebebidir (Dilthey, 2012: 107). Pakdil'in düşünce dünyasının anlaşılması bağlamında oksidentalizm refakatinde bir okuma çabasının sergilenmesi eylemi, onun yeniden inşa edildiğine işaret eder durumdadır. Daha açık bir dille ifade edildiğinde Pakdil'in düşüncesini oksidentalizm ile bağlantılı olacak biçimde okuma, anlamlandırma, açığa çıkarma ve yeniden inşa etme pratiğinin yorumcu bilgi kuramı ile mümkün olması, söz konusu kuramın çalışma kapsamında tercih edilmesini açıklar niteliktedir.

Pakdil'in kimlik anlayışını oksidentalizm bağlamında incelemeden önce, bu çalışmanın teorik temelini oluşturmak amacıyla Batı dışı toplumlardaki entelektüellerin oksidentalizm çerçevesinde söylem üretmelerinin ardındaki nedenlere ilişkin görüşlere odaklanmak uygun olacaktır.

Kimliğin Oksidentalizm Refakatinde İnşası: Kuramsal Çerçeve

Oksidentalizm kavramı incelendiğinde, cevaplanması gereken ilk sorulardan biri, bu kavramın ortaya çıkmasına nasıl bir durumun sebebiyet verdiğidir. Race, Orient, Nation in the Time-Space of Modernity başlıklı metinde

oksidentalizmin ortaya çıkış koşullarını inceleyen Vasant Kaiwar ve Sucheta Mazumdar, bu durumun ortaya çıkmasının nedeni olarak oryantalizmin kuşatması altında gelişen modern kimlik inşasını gösterirler (2003: 269-270, 272, 274).

Oryantalizmden kaynaklı sömürüye maruz kalan toplumlarda Batı ile rekabet etme konusunda güçlü bir istek ortaya çıkmıştır (Korhonen ve Miklossy, 2010: xiv). Sömürge karşıtı milliyetçilik olarak ortaya çıkan oksidentalizm kapsamında amaç, Doğu'nun hakikatini yeniden keşfetmektir. Bu anlamda amaç, Doğu'nun hakikatini oryantalizmin yanlış yorumlarından kurtarmaktır (Kaiwar ve Mazumdar, 2003: 275). Oksidentalizm bağlamında Doğu'nun hakikatinin birlik, özerklik ve kalıcılık merkezinde olduğu ileri sürülmektedir (Kaiwar ve Mazumdar, 2003: 276).

Kaiwar ve Mazumdar ile birlikte oksidentalizmi kuramsallaştıran bir düşünür olan Partha Chatterjee, oksidentalizm çerçevesinde tasarlanan benlik ve öteki arasındaki karşıtlığın görüldüğü konulardan birinin sömürgecilik kavramı olduğunu söyler. Chatterjee, bu bağlamda, Doğu'yu keşfetme sürecindeki entelektüel için önemli olanın sömürgecilikten uzak olmak olduğunu belirtir. Benliğin sömürgecilik karşıtlığı üzerinden inşa edildiği bir alanda Chatterjee, Doğulu entelektüelin gözünde ötekinin sömürgeci olmakla örtüştüğünü söyler (1986: 122-123).[6]

Sömürgecilik bağlamında inşa edilen benlik ve öteki ayrımının bir sonraki adımı, maddi ve manevi alanlar arasındaki ayrımdır. Chatterjee'ye göre oksidentalizm çemberi içinde düşünen düşünürlerin zihin dünyasında maddi alan sömürgecilik, teknoloji ve bilimle eş tutulup Batıya atfedilirken, kültür merkezli manevi alan onun karşıtı olarak kavranıp Doğuya atfedilir (1986: 121; 2001: 67).

Ulus inşa sürecinde Doğu-Batı ayrımının olduğu fikrinden hareketle oksidantalizmin sıradanlaştığı (Bozatzis, 2016: 52) düşünüldüğünde, Pakdil'in düşüncesine odaklanmadan önce, çalışmanın kavramsal temeli olarak beliren oksidantalizme odaklanmak gerekmektedir.

Oksidentalizm'in Temel Hali: Kavramsal Çerçeve

Ian Buruma ve Avishai Margalit'in *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı* adlı eserlerinde, 1942 yılında Japonya'da toplanan Kyoto Konferansı, oksidentalizm[7] kavramının ilk ortaya çıktığı yer olarak belirtilmektedir[8] Buruma ve Margalit'e göre, Batı merkezli modernitenin özünde

sömürgeciliğin varlığına işaret eden ve Asya coğrafyasındaki kültürlerin sömürülmesinden korkan aydınların dile getirdikleri endişe oksidentalizmin habercisidir (Buruma ve Margalit, 2022: 9-10). Dolayısıyla oksidentalizmin Batılılaşmaya karşı bir set çekme niyetiyle icat edildiği sonucuna varmak mümkündür (Metin, 2013: 110). Konferans sırasında Asya'da manevi bir özü savunan ve maneviyatı panzehir olarak öneren aydınlar da Buruma ve Margalit'in yorumladığı gibi oksidentalizme işaret etmektedirler (Buruma ve Margalit, 2022: 11).[9]

Bir kurgulama pratiği olarak arzı endam eden oksidentalizm, Batının kendisini Doğuya ait hisseden bir özne, başka bir tabirle bir entelektüel tarafından tahayyül edilmesine denk düşer. Bu noktada Doğu entelektüeli Batıyı sorgulayarak tartışmaya açar (Koçyiğit, 2017: 136). Bu andan itibaren oksidentalizmin anlamlandırılabileceği nokta, Batı dışı kültürlerin entelektüellerinin Batı üzerine gözlemleri ve Batı üzerine inşa ettikleri söz yapılarıdır (Arlı, 2018: 62). Bu anlamda oksidentalizm, Batıyı bir Doğulu olarak inşa etme ve söyleme büründürme eylemi olarak neşet eder (Yavuz, 2006a: 373). Başka bir cümleyle ifade edilecek olunursa, kendisini Doğulu olarak tanımlayan entelektüelin, Doğu gözlükleriyle Batı üzerine düşünmeye, fikir beyan etmeye ve eser vermeye cüret etmesinin oksidentalizm olarak belirdiği anlaşılmaktadır (Metin, 2013: 66). Bu noktada dikkat çeken husus, Doğulu entelektüelin oryantalizme karşıt olacak biçimde düşünce nesnesi olarak Batıyı belirleme yönünde gösterdiği istidattır (Tonnesson, 2006: 364). Başka bir cümleyle ifade etmek gerekirse oksidentalizm, Doğudaki entelektüelin Doğu ve Batı arasında neşet eden ilişkiyi yeniden tasarlamasına tekabül eder (Koçyiğit, 2017: 145).

Oksidentalizmin belirmesini mümkün kılan faktörün oryantalizmden kaynaklanan epistemoloji ve kavramlar olduğu belirtilebilir (Arlı, 2018: 61; Lindstrom, 2003: 34).[10] Bu açıdan oksidentalizmin tarihsel olarak Doğu-Batı ayrımı içerisinde nesneleştirilen ve öteki konumu atfedilen Doğu'nun öznesinin Batıya karşı verdiği tepkiye dayandığı anlaşılmaktadır (Ahıska, 2005: 17). Batılı öznenin Doğuyu nesneleştirmesine tekabül eden oryantalizme tepki olarak Doğulu entelektüelin Batıyı nesneleştirmesi biçiminde tecessüm eden oksidentalizm bağlamında kavramın aşağılanma duygusundan beslendiği ifade edilebilir (Çaycı, 2018: 48). Oksidentalizm kapsamında Doğulu düşünürler Doğu ve Batı arasında kategorik bir ayrım olduğunu iddia etmektedirler (Hanefi, 2004: 276; Özçelik, 2017: 123; Saygın, 2017: 27). Ayrım temelinde kurgulanan oksidentalizm, oryantalizmden kaynaklı bir kategorileştirilmeye tabi tutularak öteki kılınan toplumlar adına hareket eden entelektüellerin hınç içerisinde verdikleri tepkiye işaret eder

(Kılıç, 2006: 130). Bu açıdan oksidentalizm kavramının Batıdan intikam almak için tasarlanmış bir proje olduğu yönünde bir intiba belirmektedir (Tonnesson, 2006: 357). Bundan dolayıdır ki oksidentalizm içerisinden düşünce geliştiren entelektüelin Batıyı sabitliğe bir diğer ifadeyle tüm zamanları ihtiva eden bir değişmezliğe mahkûm ettiğini ifade etmek mümkündür (Carrier, 2014: 473).

Doğu ve Batı arasında bir ayrımın var olduğu kabulüyle hareket edildiğinde toplumların ayrı gruplar halinde tasniflendiği, ayrı kategorilerden kaynaklı farklardan hiyerarşiler üretildiği ve mevcut asimetrik güç ilişkilerinin yeniden üretildiği söylenebilir. Bu anlamda oksidentalizm, Doğu ve Batı arasında bir farkın kabulüne dayalı olarak kurgulanmış bir kimlik inşasının sonucu olarak tebarüz eder (Özçelik, 2017: 119, 121).

Gerek farktan kaynaklı hiyerarşi üretimi gerekse güç ilişkisinin yeniden tesisinin beraberinde öteki kılma eyleminin belirmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Doğulu entelektüelin zihin dünyasında öteki Batı biçiminde cesamete ulaşır (Metin, 2013: 67; Yavuz, 2006b: 112). Geçmiş zaman içerisinde Batılı entelektüeller tarafından öteki olmaya maruz bırakıldığını düşünen Doğulu özne, yansıtma mekanizmasına başvurmak suretiyle Batıyı öteki kılar. Doğulu entelektüel Batıya karşıtı olacak bir konum atfeder ve onun üzerinden kendisini tanımlamak suretiyle kimlik edinir (Ahıska, 2005: 17; Saygın, 2017: 28, 32-33). Bu anlamda oksidentalizm içerisinden refleks veren entelektüel, oryantalizm kapsamında kendisine reva görülen ötekiliğe karşı sessiz kalmadığını, kendisinin sesini kısmak isteyen odaklara karşı konuştuğunu ve o hegemonyaya karşı meydan okuduğunu gösterir (Ahıska, 2005: 308).

Doğu coğrafyasındaki öznenin zihninde kurguladığı öteki mefhumunun değerler bağlamında olduğu görülmektedir. Bu anlamda oksidentalizm, Aydınlanma, rasyonalizm, sekülarizm ve endüstriyalizmden müteşekkil Batı modernitesine karşı duyulan bir hoşnutsuzluğun ifadesi olarak belirir (Buruma, 2004: 280; Buruma ve Margalit, 2022: 12; Hanefi, 2011: 97). Bu açıdan Doğuya hiyerarşik bir üstünlük atfeden entelektüelin nezdinde öteki olarak tecessüm eden Batı, Hıristiyanlığın, beyazlığın ve medeniyetin işareti olarak kodlanır ve her daim daha aşağı bir ötekine göre tanımlanır (Ahıska, 2005: 40). Buna bağlı olarak Doğulu entelektüelin zihin dünyasında Batı rasyonalizm ve endüstriyalizmden peyda olmuş günahın, ruhtan yoksun bir şehir yaşamının ifadesidir. Zikredilen şehir yaşamı faziletten yoksun ticaretin, maneviyattan münezzeh makineleşmenin, hoppa kozmopolitliğin,

köksüzlüğün, inançsızlığın ve yabancılaşmanın temayüz etmiş halidir. Saf inanca karşı muhalefet gösteren kâfirlerin mekânı olarak öne çıkan şehir yaşamı bir pazar yeri olarak da endam bulmaktadır. Bu anlamda her şeyin ve herkesin satılık olduğu bir mekân biçiminde cesamet eden şehir, oksidentalizm dâhilinde yalanın anavatanı olarak anlam bulmaktadır. Bununla birlikte oksidentalizm kapsamında şehir yaşamı insanlık dışı varlıkların ve sapkın hayvanların toplandığı, şehvetin ve sömürünün temayüz ettiği bir alan olarak tasavvur edilmektedir. Bundan dolayıdır ki şehirlerin ruhlarını yitiren organizmalara benzediği argümanı oksidentalizm kapsamında savunulur (Buruma ve Margalit, 2022: 22; Nadel-Klein, 2003: 111-112). Bu denli olumsuzluklara gark edilmiş olan Batı coğrafyasında köklü bir millî kültüre dayanan kimlik bilincine erişmek Doğulu entelektüel açısından ham hayalden ibarettir (Saygın, 2017: 47-48).

Olumsuzluklara matuf olmuş Batı medeniyetinin değerlerinin Batılılaşma ve kültürel etkileşim kisvesi altında Doğu uluslarına aktarılması Doğu entelektüeline göre kültüre zarar verecektir. Entelektüel açısından Batı ile girilmesi muhtemel bir kültürel etkileşimin sözü edilen uluslardaki maneviyatın aşınmasına neden olması yüksek ihtimaldir (Saygın, 2017: 76). Doğulu entelektüel tarafından Batı medeniyetine yüklenen anlam dikkate alındığında bütün bir toplumun ya da uygarlığın, bencil, ruhsuz, sapkın, köksüz, inançsız parazitlere indirgendiğini belirtmek mümkündür (Buruma ve Margalit, 2022: 16). Doğu uluslarının inşa sürecinde öncü rol oynayan entelektüelin nezdinde Batılı bir özne çalışkan ve disiplinli olsa da ruhtan yoksun bir makine olmaktan öteye varması mümkün olmayacaktır (Metin, 2013: 96).

Doğulu entelektüelin Batı ile girilen kültürel etkileşimden çekinmesinin önemli bir nedeni, kültürel emperyalizme maruz kalma korkusudur. Bu anlamda Doğu coğrafyasındaki entelektüelin zihninde Batıyı öteki olarak tanımlamasının esas nedeninin kültürel emperyalizm ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Başka bir cümleyle ifade edildiğinde, oksidentalizm kavramının muhtevasında kültürel emperyalizme karşı bir tepki gösterme isteğinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda oksidentalizm kavramı kültürel emperyalizme karşı olacak biçimde inşa edilen bir kimliğe denk düşer (Venn, 2000: 2). Böyle bir durum dikkate alındığında oksidentalist söylemin nüvesinde emperyalist olarak tanımlanan Batı uluslarının tasallutuna karşı çıkışın olduğu ifade edilebilir. Oksidentalizm, Batı karşısında Doğu için kültürel bir üstünlük alanı ileri sürme, o zaviyeden Batı toplumlarını yargılama ve zaman içerisinde bu iddiayı Batının egemenliğine karşı anti-

emperyalist ulusal bir mücadeleye dönüştürme biçiminde cesamet bulur (Findley, 1999: 4; Chatterjee, 1986: 125-126; 1996: 37, 77-78). Bu noktada Batı uluslarından türeyen kültürel emperyalizme karşı ulusal bir kültürün inşasının oksidentalizm bağlamında hedeflendiğini belirtmekte bir beis olmasa gerektir (Arlı, 2018: 12). Doğu ve Batı arasında konumlanan bir ülke olarak tanımlanabilecek olan Türkiye'de de bu tarz bir durumun geçerli olduğu belirtilebilir.[11] Bu noktada öne çıkan entelektüelin Nuri Pakdil olduğu ileri sürülebilir. Böyle bir kabulden hareket edildiğinde Nuri Pakdil'in düşüncesinin irdelenmesi yerinde bir tutum olarak öne çıkmaktadır.

Kimliğe Oksidentalist Bir Yaklaşım: Nuri Pakdil'in Düşüncesi Üzerine Gözlemler

Oksidentalizm kapsamında sunulan Batı algısı üzerinden kimliğin inşa edilmesi durumunun beraberinde fark meselesinin belirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Kimliğin fark ilkesine göre tahayyül edildiği bir mekânda (Chatterjee, 1992: 129) Doğuya işaret eden benin varlığını güçlendirmek için Batıya işaret eden ötekine ihtiyaç duyulması durumunun da bir realite olarak belirdiği anlaşılmaktadır (Koçyiğit, 2017: 147). Türkiye düzleminde öteki olarak kabul ettiği Batı imgesine göre kimlik üzerine düşünce geliştiren önemli bir ismin Nuri Pakdil olduğunu belirtmek bu noktada mümkün görünmektedir (Özçelik, 2017: 136).

Batı Notları başlıklı eserinde Batı üzerine gözlemlerini aktaran Nuri Pakdil'in ifadesinde dikkat çeken temel husus, makine ve eşya gibi kelimeleri ön plana çıkarmasıdır. Batı medeniyetini makine merkezli olmakla diğer bir ifadeyle makineye sığınmakla itham eden Pakdil, teknoloji putunun belirdiğinden söz eder (1997a: 54). Putperestliğin beraberinde gelen şey yoksunluk olur (1997a: 14). Pakdil'e göre bahsi edilen yoksunluğun esas nedeni manevi kaynaklardan uzaklıktan kaynaklanır. Buradan yola çıkıldığında Pakdil'in düşüncesindeki Batı imgesinin madde ile eşlendiği, madde üzerine odaklı Batının metafizik yoksunluğu ile tanımlandığına şahit olunmaktadır. Chatterjee'nin oksidentalizm ile iltisaklı olarak tanımladığı düşünürlere izafe ettiği Batıyı bilim, teknoloji ve maddiyat; onun karşısındaki Doğuyu ise ruh, kültür ve maneviyat ile kodlanması pratiğinin Nuri Pakdil'in düşüncesinde üretildiğini söylemekte bir beis görünmemektedir (Chatterjee, 2001: 6; 2002: 22). Bu açıdan Pakdil'in Batıyı tahayyül ederek oksidentalizm dairesi ile rabıtalı olma yönüne meylettiğini belirtmek imkân dâhilindedir (Koçyiğit, 2017: 136).

Maneviyatın temel bilgi kaynağı olarak kabul edilmediği Batı coğrafyası içerisindeki toplumlarda beliren şeyin buhran olduğunu ifade eden Pakdil,

söz konusu durumu şu şekilde izah eder: (1997a: 92) "Batının bunalımı insanlarının maddesel isteklerinin karşılanmadığı noktasında toplanmıyor. Asıl, ruhları aç Batılıların! Şimdi, Batı, tarihinin en yoğun bunalımını yaşıyor. Maddecilik başdüşmanı olması, asıl onu kovması gerekirken, ona sığınıyor." Madde merkezinde pratik sergilemenin beraberinde bilinç yoksunluğunun geleceğini beyan eden Pakdil, bundan dolayı Batının hastalıklı insanların yurduna dönüştüğünü bildirir. Pakdil'in düşüncesinde Batı, kimliği kaplayan bir irine işaret eder (2012d: 62). Düşünür, söz konusu ahraz üzerine Batılı ulusların inşa edildiğini bildirir (1997a: 92). Batı medeniyet dairesini cerahat ile rabıtalı olacak biçimde tasavvur ederek oksidentalizm dairesi içerisine girdiği ileri sürülebilecek olan Pakdil'in Batı'ya kültürel geriliği layık görerek söz konusu oksidentalizmi daha ileri vardırdığı yönünde bir zehaba kapılmak ihtimal dâhilindedir (Findley, 1999: 4, Chatterjee, 1986: 125-126; 1996: 37, 77-78). Pakdil'in diğer oksidentalist düşünürler ile paralel olarak maddi olanı Batı ile eşdeğer kıldığı, bu anlamda Doğulu benliğinin karşısında Batıya ötekilik atfettiği müşahede edilmektedir (Chatterjee, 2002: 22).

Düşünürün nezdinde Batı coğrafyasında salt maddeye odaklanmaktan kaynaklanan bir bunalımın vardırıldığı yer, Marksizm'dir. Marksizm'in belirdiği andan itibaren yaşanan sorun, ruhtan uzaklaşmadır. Ulusun gündelik yaşamında görülen Marksizm, Pakdil'in düşüncesinde ruh merkezindeki bilinçten uzaklığın ve maddeye tapınmanın nişanesi olarak temayüz eder (Pakdil, 1997a: 92). Pakdil'e göre böyle bir durum içerisindeki Batı uluslarının hastalıklı insanların yurdu olarak anılmaktan öteye gitmesi mümkün olmayacaktır (1997a: 92). Söze konu edilen hastalık Batı uluslarını içten tüketen bir habis bir ur biçimindedir. *Batı Notları* başlıklı metninde Fransız bir bireyle arasında geçen diyaloğu aktaran Pakdil'in şu ifadesi hastalığın niteliği açısından kayda değerdir (1997a: 93-94): "Manevi yapısı büyük sarsıntı içerisinde toplumunuzun. Bu içbozgun, sağlıklı görünen dış yüzüne de geçecek. Dıştaki makine düzeni içinizi de egemenliği altına alıyor. Makine yaşantısı bencil ediyor insanı, bencilliğin boyunduruğu altına giriyor insan." Pakdil'in ifadesinden yola çıkıldığında makinenin maddi olan ile eş tutulduğu söylenebilir. Bu açıdan düşünürün zihninde Batı uygarlığının makineye işaret eden salt maddi olana endekslendiği ifade edilebilir. Böyle bir durumda Batı uluslarında bozulan dengenin maddi bakış açısı ile düzeltilmek isteneceğinden söz eden Pakdil, bu durumun ahrazlara neden olacağını söyler. Maddi olanın kurucu bir gerçeklik niteliğine büründüğü mekânda metafiziksel olandan uzaklaşmak Pakdil'in nezdinde kaçınılmaz bir son olacaktır. Böyle bir durumun telafisi üzerine düşünen Pakdil açısından atılması gereken adım, ivedilikle ruhun egemenliğine dönmektir (1997a: 94).

Avrupalı ulusların makineye düşkün olmalarının, metafiziksel olanı geri plana itmelerinin beraberinde gelen sonuç Pakdil'in perspektifinden dengenin bozulmasıdır (2014a: 13). Dengenin bozulmasının nedeni, insanın kendi ürettiği makineyi Tanrı yerine koyması, makinenin tutsağı olması ve Tanrı arayışından vazgeçmesidir (Pakdil, 2014a: 85). Pakdil'in düşüncesinde bozulan denge deli gömleğinin giyilmesi olarak tanımlanır. Bu anlamda söz konusu olan durum yabancılaşma biçiminde tecessüm eder (1997b: 39). Pakdil'in zihin dünyasında yabancılaşmanın içerisinde olan ulus, Batıya bağımlı bir ulus konumundadır. Bağımlılıktan kurtulmak için sergilenmiş olan bilinçten uzak çabaların da bir önemi bulunmamaktadır (Pakdil, 1997a: 97).

Yabancılaşmayı deneyimleyen Batılı toplumlar, Pakdil'in düşüncesinde çürüme sürecinin içerisinde yer alırlar. Çürüme, insanın hiçliğe akışı anlamına gelir (Pakdil, 2012d: 71). Bu açıdan Batılı toplumlar yadsıma, kin ve öfke içerisindedirler (Pakdil, 2014b: 182). Bahsi edilen niteliği haiz toplumlar düşünüre göre alkol toplumları olarak temayüz ederler. Alkol toplumlarının temel özelliği utanma duygusunun yitirilmesidir. Bu anlamda Pakdil'in düşüncesinde Batı coğrafyasındaki uluslar, utanma duygusundan münezzeh sürgünlerin bilinçten uzak biçimde yaşadığı topluluklara denk düşmektedir (1997a: 101-102). Bahis konusu uluslarda yabancılaştırma kazanlarında kaynatılan insan bilinci insanı boğan bir urgan biçiminde tanımlanmaktadır (1997b: 40). Batı medeniyetinin Doğunun ruhu karşısında aşağı bir konumda olduğuna inandığı söylenebilecek olan Pakdil'in, kendi fildişi kulesinden Batı toplumlarını yargıladığını, bu noktada oksidentalizmin içerisine düştüğünü belirtmek mümkündür.

Pakdil'in düşüncesinde Batı coğrafyasındaki ulusların maddeci olmakla ve ruhsal olana düşmanlıkla itham edilmelerinin nedeni, düşünürün nezdinde vicdan yoksunu olmalarından kaynaklanır (1997b: 79). Vicdan yoksunluğuna delalet eden şey ise Batının sömürgecilikle itham edilmesidir. Pakdil'e göre Avrupa merkezindeki Batı, sömürge eylemiyle Ortadoğu halklarının temeline zarar vermiştir. Bu anlamda sömürgecilikten kaynaklı olarak Ortadoğu insanı kimliğinden soyutlanmıştır (Pakdil, 2000a: 68). Bu durumun en net hali düşünürün şu ifadesinde görülür (Pakdil, 2014c: 78): "Bir kavramı bilir Batı, o da zulmetme kavramını, yani tüm insanlığı sömürme kavramını."

Pakdil, Batı coğrafyasındaki kimi ulusları Ortadoğu, Asya ve Afrika uluslarını sömürerek onların dengelerinin bozulmasının müsebbibi olarak addeder (2012a: 19). Söz gelimi Britanya'nın 1918 yılındaki Ortadoğu toplumlarına

yönelik müdahalesinin ve sömürme eyleminin o bölgede trajediye neden olduğunu belirtir (2002: 61). Bundan hariç olarak 1970'li yıllarda Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yaşamında sıklıkla zikredilen Ortak Pazar'ın da hem Ortadoğu hem de Afrika uluslarını sömüren bir boyutunun olduğu düşünür tarafından anons edilir (1997a: 103-104). Pakdil'e göre ismi anılan coğrafyalardaki ulusları halen sömüren Batı ulusları, o ulusları ezmekte bir sakınca görmemektedirler (2014c: 78).

Pakdil'in tasavvurunda Batı, Asya'yı ve Afrika'yı en temel besin maddesine varıncaya dek sömüren bir cambaza denk düşer (1997a: 57). Pakdil'in ifadesi dikkate alındığında Batı dışı toplumlardaki entelektüelin Batıyı sömürgeci olarak ilan etmesi durumunun (Chatterjee, 1986: 122-123), Pakdil'de de nüksettiği ifade edilebilir. Bu anlamda Doğu uluslarının Batı ulusları tarafından sömürüldüğü argümanının Pakdil tarafından da paylaşıldığı görülmektedir. Sömürge oluş halini ifşa etme ve ona karşı olacak bir pratik sergilemenin oksidentalizme tekabül ettiği göz önüne getirildiğinde (Venn, 2000: 2), Pakdil'in oksidentalizm ile bağlantılı olarak düşüncesini ifade ettiği belirtilebilir. Oksidentalizmin nüvesindeki kültürel emperyalizme karşı çıkışın (Venn, 2000: 2) Pakdil'de görülmesi de onu oksidentalizm ile bağlantılı okumaya imkân verir. Bu anlamda Pakdil'in nezdinde sömürgeliğin bir boyutu da kültürel alanda deneyimlenir. Bu açıdan düşünürün tasavvurunda Batı, aynaya el koyan pozisyonundadır (Pakdil, 1997c: 45). İnsanın ayna aracılığıyla kendi görüntüsüne vakıf olduğu dikkate alındığında aynanın alınmasının kendini bilme ve suretini görme eylemine engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Pakdil'in düşünce dünyasında aynayı alan el olarak tanımlanan Batının, dışarıdaki ulusların kendi farkında olmalarını engelleyici bir güce tekabül ettiği belirtilebilir.

Gerek sömürgecilik gerekse maddecilik ile iltisaklı olma durumunun vardığı yer Pakdil'e göre ödev ahlâkından yoksunluktur. Immanuel Kant tarafından ödevin ilke temelinde eylem olarak tanımlandığı ve o ilkenin ödev iradesi olduğu dikkate alındığında (Cevizci, 1999: 654), akla gelen soru ödevin ne tür bir eyleme denk düştüğüdür. Bu noktada Pakdil'in zihin dünyasında ödevin başkası için özveride bulunma, sömürüden azade olma anlamına geldiği söylenebilir. Düşünüre göre Batı uluslarının içerisinde yaşayan insanlar başkaları için fedakâr davranma güdüsünden yoksundur. Geniş anlamda yorumlandığında Pakdil'in düşünce dünyasında Batı ulusları içerisinde yaşayan ve maddiyatçı olan insanların ödev ahlâkından yoksun olarak tanımlandığı ileri sürülebilir (1997a: 66-67).

Pakdil, maddecilik, sömürgecilik ve ödev ahlâkından yoksunluk ile iltisaklı kıldığı Batı uluslarının net biçimde görülebileceği mekânın şehir olduğunu ifade eder. Bu noktada Paris'e özel önem atfeder. Pakdil'in düşüncesinde Paris, Batı isine maruz kalmaktan dolayı plastik bir güneşi olan bir şehir hüviyetindedir (1997a: 23). Pakdil'in ifadesi yorumlandığında metafizikten yoksun fiziksel olana göre tanzim edilmiş bir siyasal ve toplumsal düzenin gerçekten uzak olduğu, bu açıdan Paris nezdinde Avrupa şehirlerinin ve o şehirlerde yaşayan insanların mistik olanın bilgisinden yoksun olarak tanımlandıkları anlaşılır.

Nuri Pakdil'in düşüncesinde gerek meta fetişizminin gerekse sömürgenin Batı şehirlerindeki imgesi heykeldir. Heykeli saçmalığın taşlaşması olarak tanımlayan düşünür, imgenin şehirlerde korunduğundan söz eder. Maddeciliğe işaret eden heykele saygı duymanın Tanrı inancından uzaklaşmayı beraberinde getireceğini söyleyen Pakdil, Batı şehirlerinde günahın gerçeklik haline geldiğini ileri sürer (1997a: 25). Batı şehirlerini günahın, ruhsuzluğun, kozmopolitliğin ve makineleşmenin mekânı olarak tanımlayan Doğulu entelektüelin oksidentalizm ile bağlantılı olması durumundan yola çıkarak (Buruma ve Margalit, 2022: 22), Pakdil'in şehir merkezindeki düşüncesini de oksidentalizm perspektifinden okumak mümkün görünmektedir. Batı şehirlerindeki insanların meta fetişizminden dolayı intiharın eşiğinde olduklarına ilişkin argümanı göz önüne getirildiğinde Batıyı kurgulayan Pakdil'i oksidentalizm ile bağlantılı biçimde okumak ihtimal dâhilindedir (1997a: 28).

Materyalist ve sömürgeci olmakla itham edilen Batı ulusları karşısında Doğu ulusları Pakdil' e göre ahlâkî niteliği haizdir. Bahsi edilen ahlâkî olma halinin bir boyutu sömürgecilikten uzak durma ile eş anlamlıdır (Pakdil, 2014b: 25). Batı dışı uluslardaki entelektüelin Doğuyu sömürgeden uzaklık ile anmalarının oksidentalizm ile tanımlanmasının (Chatterjee, 1986: 122-123) Pakdil açısından da geçerli olduğu bu noktada ifade edilebilir.

Pakdil açısından ahlâk ile bağlantılı olmanın diğer boyutu ise madde odaklı düşünmekten bir diğer tabirle materyalizmden uzaklıktır. Pakdil'e göre materyalizmden uzak olmanın önemli bir nişanesi mistik olana yakınlıktır. Öyle ki Pakdil'e göre "Doğu çocuklarını, Afrika çocuklarını birbirine bağlayan, dokusunda mistik bir öz çalışan bağlar yok(tur) Avrupalı aydınlarda." Pakdil'in alıntılanan ifadesinde Doğulu entelektüelin Doğuyu manevi olanın mekânı Batıyı ise maddenin yurdu olarak tanımlamasına denk düşen oksidentalizmin (Chatterjee, 1986: 125-126; 1996: 37, 77-78) görüldüğü belirtilebilir.

Pakdil'in zihin dünyasında ahlâkî olmanın üçüncü boyutunda toprağa olan bağlılık mevcuttur. Pakdil'in zihin dünyasında toprak bir iç sese tekabül eder (2012b: 75). Sözü edilen vicdan madde fetişizminden ve mekanizmden uzak olmaya işaret eder. *Dünyanın Batılılaşması* isimli eserinde mekanizmin insanı topraktan sökerek birörnek kıldığını ifade eden Serge Latouche'nin argümanının (1993: 15) bir benzerinin Pakdil'de görüldüğü bu noktada söylenebilir. Bu noktada maddeye ve makineye bağımlılığın yerine başka bir türde bağlılığın önerildiği görülmektedir. Pakdil'in düşüncesinde söz konusu edilen bağlılık hem geçmiş zamana hem de şimdiki zamana duyulan aidiyet ile ilgilidir (1997a: 84). Bahse konu edilen aidiyetin kültür merkezinde olduğu bilgisi takip edildiğinde Pakdil'in madde merkezli olarak tanımladığı Batının karşısında Doğuyu konumlandırdığı anlaşılmaktadır. Oryantalizm bağlamında dayatılan kimliğe karşı çıkan entelektüelin Doğunun hakikatini yeniden keşfetme çabasına denk düşen oksidentalizmin Pakdil'in Doğu üzerine geliştirdiği reflekste türediği görülmektedir (Kaiwar ve Mazumdar, 2003: 268-269).

Pakdil, Doğulu ulusların toprağa bağlı olmalarının onlara derinlik kattığını düşünür. Bu anlamda Pakdil'in nezdinde Doğu salt maddeye odaklanmak ile aynı anlama gelen yüzeysellikten uzak biçimde tasarlanır. Bunu mümkün kılan şey ruh olarak belirir (Pakdil, 2000b: 38). Düşünür, ruhun Batıdan neşet eden bencilliğe bir diğer ifadeyle ödev ahlâkından yoksunluğa karşı bir panzehir işlevi gördüğünden söz eder. İnsanın bencillikten kaynaklı olarak bozulan dengesinin ruh merkezindeki bir başkaldırma ile tedavi edileceğini beyan eder (Pakdil, 1997a: 97-98). Ruhun Doğuya atfedilmesinin beraberinde manevi olanın da Doğuya hasredilmesi söz konusu olur. Bu noktada manevi olanın ve ruhsal olanın Doğu ile bağlantılı düşünülmesi ve Batı coğrafyasındaki ulusların maddi olanla ilişkilenmesi ile tecessüm eden oksidentalizmin (Chatterjee, 2002: 22) Nuri Pakdil'in düşüncesinde nüksettiği ileri sürülebilir. Oksidentalizm kapsamında Doğulu entelektüeller tarafından iddia edilen Doğu uluslarının manevi olarak ileri oldukları, bu anlamda Batı karşısında üstün oldukları argümanının da (Chatterjee, 1986: 125) Pakdil'in düşüncesinde görüldüğü söylenebilir. Bu anlamda Pakdil'in geliştirmiş olduğu refleksin oksidentalizm ile bağlantılı biçimde okunması mümkün görünmektedir.

Kimlik inşa sürecinde kurucu dışsal mefhumuna göre pratik sergilendiği hatırlandığında (Mouffe, 2018: 23), Pakdil'in tahayyül ettiği Doğu imgesinde Batının kurucu dışsal olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Antagonizmaya göre inşa edilen kimlik bağlamında Doğu ve Batı arasında bir

karşıtlığın olduğu yönündeki tasavvurun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi edilen antagonizmanın çatışma temelindeki dost ve düşman ayrımına tekabül ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Pakdil'in zihin dünyasında Doğu uluslarının dost olarak kurgulanırken Batı uluslarının düşman olarak tanımlanmaktadır. Carl Schmitt tarafından formüle edilen ve kamusal düşmana tekabül eden "hostis" ile özel düşmana işaret eden "inimicus" kavramlarından yola çıkarak (2021: 59-60), Pakdil'in düşünce sisteminde Batının kamusal bir düşman olarak kodlandığı söylenebilir. Pakdil'in Doğu ve Batı ulus tipi arasında bir çatışma potansiyeline yer verildiği ifade edilebilir. Söz konusu edilen çatışmanın Doğu ve Batı ulusları arasında kültürel bir çatışma olarak tasarlandığını belirtmek mümkündür.

Kimlik inşa sürecinde Batının özellikle kültürel alana sirayet etmesinden endişe eden Pakdil, buradan kaynaklanan yabancılaşmanın Doğuyu tercih etmek ile aşılabileceğini savunur. Batı ile kültürel etkileşime girmeye karşı çıkan ve Doğunun canlandırılmasını savunan öznenin Müslüman aydın tipine denk düştüğü bilgisinden yola çıkarak (Meeker, 2019: 209-210) Pakdil'in de Batı karşısında Doğuyu tercih eden Müslüman bir aydın olduğunu ifade etmek ihtimal dâhilindedir. Kültürel emperyalizme karşıtlık bağlamında Batıdan sirayet edecek kültürel unsurlara karşı çıkışa dayanan oksidentalizmin Pakdil'in fikrinde tecessüm ettiğini de belirtmek mümkün görünmektedir (Chatterjee, 1986: 121).

Düşünür açısından Doğu varoluş ile hayat bulur. Varoluşu bir yerde olmak ile eş tutan düşünür (Pakdil, 2003: 64), kimliğin de mekân ile mümkün olacağından söz eder. Bu bağlamda Pakdil'in düşüncesinde Türkiye'ye kimlik verilmesini mümkün kılan mekânlar Ortadoğu, Afrika ve Akdeniz olarak belirir. Düşünür, Türkiye'nin kaderinin Batıdan ziyade ismi anılan üç mekân ile ilintili olduğunu ilân eder (Pakdil, 1997c: 53).

Manevi olarak tanımladığı alanın üzerinde hassasiyetle durma istidadı gösteren Pakdil, o alanın Ortadoğu parçasında Mekke, Medine ve Kudüs'e önem atfeder (1997a: 29-30, 59). Bahse konu olan üç şehir üzerinden Afrika'ya yaklaşan düşünür, İslâm'ın ortak payda olduğunu beyan eder. Ortadoğu ve Afrika'yı İslâm merkezinde tasavvur eden Pakdil, Akdeniz'e de o perspektiften yaklaşır. Mekke, Medine ve Kudüs merkezinde Doğuyu tanımlayan Pakdil'in varoluşu İslâm dinine dayandırdığı, bu anlamda Akdeniz ve Afrika coğrafyasındaki ulusları da İslâm bağlamında yeniden ürettiği ileri sürülebilir. Bu açıdan düşünürün oksidentalizmin içerisine İslâm'ı eklediği söylenebilir. Oksidentalizmin Doğu ve Batıyı tahayyül etme

anlamına gelen boyutu bağlamında (Koçyiğit, 2017: 136) Pakdil'in Doğuyu İslâm, metafizik ve maneviyat üzerinden inşa ettiği Batıyı ise Hıristiyanlık, fizik ve maddiyat ile eş kıldığını belirtmek mümkün görünmektedir (1997c: 79). Oryantalist düşünürlerin tasavvurlarından Doğu'yu arındırmayı amaçlayan, bu anlamda Doğu'nun hakikatini yeniden keşfetme biçiminde sûdur eden oksidentalizmin Nuri Pakdil'in düşüncesinde peyda olduğu görülmektedir (Kaiwar ve Mazumdar, 2003: 275). Doğu ile eş kıldığı Akdeniz ve Afrika coğrafyasını salt İslâm dini çerçevesinde tahayyül etme pratiğinin bu durumun sarih bir göstergesi olduğu söylenebilir. Doğu entelektüelinin Batıyı Hıristiyanlığın ve beyazlığın yurdu olarak tanımlama tasarrufundan (Ahıska, 2005: 40) Pakdil'in münezzeh olmadığını belirtmek bu noktada ihtimal dâhilindedir.

Doğulu entelektüelin Batı karşısında kendi egemenlik alanını inşa etmek için maddi olan Batı ve manevi olan Doğu ayrımını icat ettiği hatırlandığında (Chatterjee, 2001: 67; Hanefi, 2004: 276), Pakdil'in Batı karşısında bağımsız bir alana imkân veren anlam olarak İslâm dinine başvurduğunu belirtmekte bir sakınca bulunmamaktadır. Başka bir cümleyle ifade etmek gerekirse Pakdil'in yeni bir kimlik olarak İslâm'ı önerdiği anlaşılmaktadır (Bora, 2023: 243). Batıyı maddi olan Doğuyu ise manevi olana denk düşen ayrıma göre kurgulayan Pakdil'in bu pratiğiyle gerek Doğuyu gerekse Batıyı sabitliğe doğru ittiği söylenebilir. Bu anlamda düşünürün her iki anlam dünyasını da tüm zamanları kapsayan bir değişmezliğe göre kurguladığı anlaşılmaktadır. Batı ve Doğu coğrafyasındaki uluslara sabitlik tayin etmenin oksidentalizmin bir yönüne denk geldiği dikkate alındığında (Carrier, 2014: 473), Pakdil tarafından sergilenen eyleme böyle bir nitelik izafe etmekte bir beis olmasa gerektir. Bu izlek takip edildiğinde özcülüğe işaret eden bir durumun var olduğunu da ifade etmek mümkün görünmektedir. Millî kimliğin inşa değil verili olduğu kabulü ve o kimliğin tüm zamanlar için sabit kalması tasavvurunun özcülüğe denk düştüğü göz önüne getirildiğinde (Calhoun, 2009: 25), Pakdil'in düşüncesinin o zaviye ile okunması yönünde bir intiba belirmektedir. Bu açıdan her an inşa edilebilir kimlikten yoksunluk ve tüm zamanları kapsayan bir Doğu ve Batı ayrımına gitmesinin ve o ayrımı sabitlemesinin ve Batı ulusları içerisindeki farklılıkların yeterince dikkate alınmamasının Pakdil'i özcülüğün limanına iten bir durum olduğu ifade edilebilir.[12]

Kimlik inşasında kültürel alanın mahremiyetini savunan Pakdil'in bu alana Batı tarafından olası bir müdahaleyi reddetmesi, Doğunun kültürel alanda sahip olduğu İslâm mirası ile Batı karşısında üstün olduğunu savunması

onu oksidentalizm ile bağlı olacak biçimde okumayı mümkün kılar. Bu noktada dikkat çeken husus, Pakdil'in var olan bir diğer ifadeyle verili olan üstünlükten Türkiye'deki karar alıcıların yararlanmadığını ileri sürmesidir.

Pakdil'e göre Türkiye'deki kimlik inşa sürecinde Doğuya ait olan kültürel faunadan yararlanmamanın en önemli nedeni, Batının tek yön olarak benimsenmesidir. Öyle ki "1923 Devriminden beri boynumuz ağrıdı Batıya bakmaktan." vecizesi Pakdil açısından vahametin niteliğini göstermeye yeterdir (1997a: 30). Bahsi edilen vahametin bir boyutunda Türk ulusunun değerleriyle çelişme haline önem verilirken (Pakdil, 1997a: 79), diğer boyutunda ise şahsiyet kaybından söz edilir. Uygarlığından, bir diğer anlamıyla kültüründen uzaklaştırılan Türk ulusunun kişiliğini kaybetmiş bir insan sayısı olacağı ileri sürülür (Pakdil, 1997a: 98). Böyle bir zamanı kimliğin özünün boşaltıldığı an olarak tanımlayan Pakdil, Türkiye'nin bir ceza çekme yerine dönüştüğünü söyler (1997d: 21). Böyle bir toplumda yaşamını idame ettiren insanların korku içerisinde olacağı Pakdil tarafından iddia edilir (1999: 55). Korku halinin Pakdil'in zihninde insanın konumunu algılama yeteneğini ve aidiyet duygusunu kaybetmesi olarak belirdiği ifade edilebilir. Batı dışı coğrafyadaki entelektüelin kimlik inşa sürecinde kültürel alan konusunda koyduğu rezervin oksidentalizme işaret ettiği hatırlandığında (Chatterjee, 2002: 54), Pakdil'in gösterdiği tepkinin de o daire içerisinden anlamlı kılınması mümkün görünmektedir.

İnsanın enginliğinin farkına varması olarak tanımladığı ulus inşa sürecinde (Pakdil, 2002: 67) Batıya odaklanmanın beraberinde gelen sıkıntının tarih bilincinin kaybedilmesi olduğunu söyleyen Pakdil, bu andan itibaren ruhun parçalandığından söz eder (1997a: 31, 39). Ruhun zarar görmesiyle birlikte kendi tarihine yabancı kuşakların peyda olduğunu beyan eden düşünür, geçmiş zamandan akseden bilinç ile bugünün arasına Avrupa'nın perde olarak çekildiğini ifade eder (Pakdil, 1997a: 59). Pakdil'e göre böyle bir durumda beliren şey ülkü kaybından kaynaklanan ıstıraptır (2012c: 41). Cumhuriyet döneminde maneviyat yoksunluğundan dolayı acı çeken birey savunmasız konumdadır. Öyle ki sözü edilen dönemde uygulamaya konan resmi ideolojiden kaynaklı olarak birey omurgası çökmüş bir vaziyettedir (2014d: 13). Bahsi edilen çöküşün önemli bir nedeni resmi ideolojiden gayrı bir düşünceye imkân verilmemesidir (2014d: 71). Bu açıdan resmi ideolojiden kaynaklı olarak Türkiye ulusunun bin yılı aşkın tarihi, kültürü, ahlâkı ve ruhunun havanda ezilip bulamaca dönüştürülmesi söz konusudur (2014d: 94).

Pakdil'in zihninde geçmişten gelen miras merkezindeki uygarlığına yabancılaşmış bireyin taşıdığı kimliğinin rehabilitasyonu için elzem olan şey yerli düşüncedir (2012c: 49). Düşünürün nezdinde yerli düşünce zaman içerisinde oluşan birikime denk düşer. Sözü edilen birikim, dinç bir zihinle sömürü putunu kırma biçiminde tecessüm eder (Pakdil, 2012d: 25). Pakdil açısından yerli düşünceye ilişkin önemli olan şey, kaybedilen birikimin başka bir tabirle kimliğin bulunmasıdır (Pakdil, 2014d: 11). Kimlik, çok özgül bir süreklilik, birtakım ögeleri nüvesinde ikame eden bir bilgelik, bir toplam biçiminde temayüz eder (2012d: 63 ve 83). Bu noktada beliren soru birikimin özünde neyin olduğudur. Bu soruya Pakdil tarafından verilen cevap manevi değerlerdir (2012d: 16).

Manevi değerlerin muhtevasında yer verilen temel kod İslâm dinidir. Pakdil'e göre İslâm insan varlığının teminatına işaret eder (2014d: 9-10). Bahse konu edilen teminatın nüvesinde öz görev bir diğer tabirle ödev ahlâkı bulunur. Pakdil'in düşüncesinde öz görev yaratılışın farkında olmaktır (2012d: 17). Bu anda beliren soru farkındalığın ne ile mümkün kılınacağı üzerinedir. Pakdil tarafından soruya verilen cevap us ve kalbin duyarlığı vasıtasıyla varoluşun sağlanacağı üzerinedir (2012d: 57-58). İslam dinindeki akıl kavrayışında soyut akılla birlikte sezmeye işaret eden kalbe yer verilmesinin (Akıncı, 2012: 172) Pakdil'de nüksettiği görülmektedir. Bu bağlamda Pakdil'in düşüncesinde usun soyut maddi akla kalbin ise manevi akla denk düştüğü söylenebilir. Pakdil açısından kayda değer olanın aklın sezgi bağlamında, başka bir deyişle İslâm dini çerçevesinde tamamlanması biçiminde tebarüz ettiği belirtilebilir. İslâm dini sayesinde Batının salt akli olana, maddi olana dayanan sömürüsünden azade bir kimlik inşasının Pakdil'in nezdinde ihtimal olduğunu düşünmek mümkündür. Düşünürün varoluşun gündelik hayata yansıması olarak tanımladığı kimliği İslâm dinine dayandırdığı bilgisinden hareketle Ortadoğu, Akdeniz ve Afrika coğrafyasındaki ulusları da İslâm bağlamında yeniden ürettiği ifade edilebilir. Bu açıdan düşünürün Doğu kimliğini İslâm merkezinde kurduğuna şahit olunmaktadır. Oksidentalizmin Doğu ve Batıyı tahayyül etme anlamına gelen boyutu bağlamında (Koçyiğit, 2017: 136) Pakdil'in Doğudaki kimliği sezgi merkezinde metafizik ve İslâm merkezinde maneviyat üzerinden inşa ettiği; Batıyı ise Hıristiyanlık ve maddiyat ile eş kıldığını belirtmek mümkün görünmektedir (1997c: 79).

Sonuç

Kendini tanımlama ihtiyacına cevap olarak üretilmiş olan kimlik mefhumu ulus-devlet düzenlerinde önem atfedilen bir kavram hüviyetindedir. Modern dönemde geleneksel dönemin otorite odaklarından özgürleşmeyi

müjdeleyen kimlik kavramının zaman içerisinde başkası karşısında özgüven duyma biçiminde bir içerikle belirdiği görülmektedir (Bauman, 2022: 64).

Başkası karşısında özgüven duymaya işaret eden kimlik kavramının izinden gidildiğinde varılan yer ötekileştirmedir. Bu açıdan kimlik kavramı kurucu dışsal bir diğer ifadeyle ben ve öteki ayrımına dayalı bir biçimde tecessüm etmektedir. Ben ve öteki arasındaki ayrımın ne tür bir içerikle tebarüz ettiği sorusunun cevabı kültüreldir. Bu açıdan ben ve öteki arasındaki ayrım kültürel bağlamda üretilmektedir. Bu anlamda kimliğin inşa sürecinde mutlak surette ihtiyaç duyulan şeyin kültürel öteki olduğunu belirtmekte bir beis olmasa gerektir.

Modern dönemde serdedilen kimlik inşa sürecinde ben ve öteki arasındaki ayrımın görüldüğü düzlemlerden biri Doğu ve Batı toplumları arasında olmuştur. Gerek Batı toplumları dâhilinde gerekse Doğu toplumları içerisinde icra edilen ötekileştirmede Doğu ve Batı arasında epistemolojik ve ontolojik düzlemde radikal farklılıklar olduğuna ilişkin argüman şiddetli biçimde savunulmuştur. Batı toplumlarındaki entelektüeller tarafından sergilenen ötekileştirme tutumu oryantalizm olarak belirirken Doğu toplumlarındaki entelektüeller tarafından icra edilen öteki kılma eylemi oksidendalizm biçiminde cesamet bulmuştur.

Kendisini Doğuya ait hisseden entelektüel tarafından geliştirilen oksidentalizm söyleminin belirmesini mümkün kılan olayın anti-emperyalizm olduğu düşüncesi çalışma kapsamında ileri sürülen birinci sorunun cevabı olarak sunulmuştur. Oksidentalizm, Türkiye'deki düşünce yaşamında yer alan düşünürlerin fikirlerinde de görülmektedir. Bahse konu edilen düşünürlerden biri olarak temayüz ettiği iddia edilen Nuri Pakdil'in düşüncesi çalışma kapsamında incelenmiştir. Pakdil'in Doğu merkezli bir gözlükle Batıyı tanımlama ve ona konum atfetme eylemi sergilediği, bundan dolayı da oksidentalizm kapsamında hareket ettiği tezi çalışma boyunca her fırsatta ileri sürülmüştür. Ahmed Midhat Efendi (Findley, 1999: 4), Gaspıralı İsmail Bey (Koçyiğit, 2021), Said Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, Nurettin Topçu, Cemil Meriç (Saygın, 2017) ve Necip Fazıl Kısakürek (Duran ve Aydın: 2016) gibi düşünürlerle birlikte Pakdil'in de oksidentalizm perspektifinden refleks verdiği ve oksidentalizmi yeniden ürettiği, onu aşma yönünde bir istidadının olmadığı argümanı çalışma kapsamında savunulmuştur.

Batıyı tanımlama konusunda pratik sergileyen Pakdil'in anti-emperyalizm bağlamında bir oksidentalizm ile iltisaklı kılınabileceği argümanı çalışma

dâhilinde savunulmuştur. Batı coğrafyasındaki ulusları sömürgecilikle ve maddeci olmakla itham eden düşünürün Doğu toplumlarını ise metafizik dâhilinde davranan, Tanrı bilgisine sahip ve sömürülen uluslar olarak tanımladığı görülmektedir. Bu cümle, çalışma kapsamında formüle edilen Pakdil'in düşüncesindeki ötekinin ne tür bir bağlamda inşa edildiği sorusuna argüman olarak üretilmiştir. Bu anlamda Pakdil'in zihin dünyasındaki ötekinin sömürgecilikle, maddecilikle, daha da ötesi Marksizm ile ilişkilendiği tespit edilmiştir. Bu nitelikte bir öteki tasavvurunun kültürel temelde öteki olan ile ilintili olduğu savunulmuştur. Daha açık biçimde ifade etmek gerekirse Pakdil'in zihin dünyasındaki dost düşman ayrımının kültürel olana göre tasavvur edildiği, antagonizmaya işaret eden biz ve onlar ayrımının kültür temelinde kurgulandığı görülmüştür.

Batı toplumları tarafından sergilendiğini iddia ettiği emperyalizmin kültürel alandaki boyutuna odaklanan Pakdil'in sömürüyü kesintiye uğratmak için sergilediği eylemlerin oksidentalizm ile uyuştuğu ifade edilmiştir. Söz gelimi Doğu coğrafyasındaki ulusların kültürel açıdan Batı uluslarından üstün olduğu yönünde tez ileri sürme, Batı toplumlarını yargılama ve o toplumlara karşı anti-emperyalist bir mücadele sergileme pratiklerinin Pakdil'i oksidentalizm bağlamında okumaya imkân verdiği argümanı çalışma kapsamında savunulmuştur.

Sömürgeci olarak tanımlanan Batı coğrafyasındaki uluslar karşısında anti-emperyalizm perspektifinden bir refleks üretmenin oksidentalizme denk düştüğü dikkate alındığında Pakdil'in de bundan münezzeh olmadığı savunulmuştur. Anti-emperyalizm çerçevesinden eylem geliştirmenin Pakdil'in zihin dünyasındaki karşılığının yerli düşünce inşası olduğu ifade edilmiştir.

Pakdil'in tasavvurundaki yerli düşüncenin İslâm dini biçiminde tecessüm ettiği çalışma kapsamında ileri sürülmüştür. Pakdil'in düşüncesinde İslâm dini insan varoluşunun ham maddesi olarak tanımlanır. Pakdil'e göre varoluşun anlamı görev bilincinde olmaya denk düşer. Bu noktada görev bilincinin Kant'ın ödev ahlâkını andırır biçimde başkası için fedakârlık biçiminde belirdiği anlaşılmaktadır. Bahsi edilen fedakârlığın bilincinde olmak için elzem olan şey us ve kalbi aynı anda bünyede barındırmaktır. Batı medeniyetini akıl odaklı olmakla itham eden Pakdil'e göre hakikatin anlaşılması aklı tamamlayacak kalb ile mümkün olacaktır. Bu anlamda Pakdil, soyut aklın sezgi ile tamamlanması ile gerçeğin bilgisinin idrak edilebileceğinden söz eder. Bahsi edilen yol takip edilerek pozitivizm ile birlikte anılan ceberut rejimin aşılmasına imkân tanınacaktır.

Pakdil'in düşünce sisteminde sezgiye verdiği anlamın İslâm merkezli olmasının sonrasında attığı adım Doğu coğrafyasındaki ulusları İslâm merkezinde tanımlamasıdır. Bu açıdan düşünürün Doğu kimliğini İslâm merkezine indirgediği görülmektedir. Hıristiyanlık ve maddiyat ile eş değer kıldığı Batı karşısında İslâm dinine dayanan Doğu tanımı çerçevesinde Pakdil'in oksidentalizm dâhilinde davrandığını belirtmek mümkündür. Bu bağlamda Pakdil'in kendisinden önce var olan oksidentalizme İslâm boyutunu eklediğine şahit olunmaktadır. Söze konu edilen indirgeyici davranışıyla Pakdil'in, İsmail Yazıcı'nın da belirttiği gibi (2025: 18), özcülük içerisinden düşündüğünü ifade etmekte bir sakınca yoktur. Özcülüğün insan toplumlarını tanımlayan özelliklerin tek olana indirgenmesi anlamına gelen boyutundan yola çıkarak Pakdil'in çeşitli din ve mezheplerden müteşekkil Doğu, Akdeniz ve Afrika uluslarını tek bir dine indirgediği ve bundan dolayı da özcü davrandığı yönünde bir kanıya varmak ihtimal dâhilindedir.

Nuri Pakdil'in kimliğe ilişkin düşüncesinin oksidentalizm ile bağlantılı olarak okunduğu bu çalışma kapsamında akla gelen soru düşünürün Türkiye'deki düşünce hayatında bir iz bırakıp bırakmadığı üzerinedir. Başka bir cümleyle ifade edildiğinde kimlik konusuna Pakdil ile paralel biçimde düşünce geliştiren düşünürlerin olup olmadığı sorusu önem arz eder. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Nuri Pakdil'inde aidiyet duyduğu İslâmcılık pozisyonunda (Turna, 2021: 61) siyasallaşmanın ve radikalleşmenin ön plana geçtiği andan itibaren düşüncenin bir ölçüde geri plana itildiği görülmektedir. Söz konusu durum dikkate alındığında Pakdil gibi düşünce alanında yer alan düşünürlerin kuvvetli bir etki bırakmadıkları belirtilebilir. Bu anlamda gerek siyasal gerekse düşünsel düzlemde oksidentalist söyleme sıklıkla yer verilse de Pakdil'in yaklaşım tarzından pek de yararlanılmadığını söylemek mümkün görünmektedir (Bora, 2017: 455). Siyasal alanda radikalleşmenin yüksek düzeyde görüldüğü bir mekânda düşünce düzleminde bir aufhebung, bir diğer tabirle içererek aşma halinin olması pek de mümkün değildir. Bu anlamda Pakdil'in düşüncesinden yola çıkarak onu da aşacak bir izleğin belirmediğini söylemek ihtimal dâhilindedir.

Sonnotlar

1- Çalışma konusu olarak seçilen Nuri Pakdil'in kimliğe yaklaşımında ulus kavramını tercih ettiği görüldüğünden dolayı metin kapsamında ulus kavramı yoğun düzeyde tercih edilecektir. Pakdil'in Allah ve millet yerine Tanrı ve ulus kavramını tercih etme sebebinin Türk sağından ayrışma isteği ile ilgili olduğu söylenebilir. Türkiye'deki sağ siyasal pozisyonun gerek siyasal gerekse düşünce düzleminde milliyetçilik ve muhafazakârlığın hâkimiyetine karşı olarak Pakdil'in müstakil bir yol izlemek istediği, bu yönde ilk adım olarak kavram alanında farklılığı seçtiği ifade edilebilir (Bora, 2017: 449).

2- Metin kapsamında Doğu ve Batı uluslarının ayrı olduğu kabulünden hareket edilecek olsa da bu fikre karşı geliştirilen önemli bir bakış açısından söz etmek gerekmektedir. *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* başlıklı eserinde Doğu ve Batı toplumlarının arasında ayrım olduğu fikrine karşı çıkan John M. Hobson, Doğunun Batı medeniyetinin yükselişinde önemli bir rolü olduğunu iddia eder (2018: 18). Bu anlamda Hobson, Doğunun gelişmiş kaynakları Avrupa'ya götürerek Batının yükselişine katkıda bulunduğunu savunur (2018: 21).

3- Çalışma kapsamında Nuri Pakdil'i oksidentalizm ile iltisaklı olacak biçimde tasavvur etmek, Türkiye'de oksidentalizm çerçevesinde Pakdil'den hariç bir düşünürün değerlendirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Bu açıdan Carter V. Findley tarafından yazılan *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da* başlıklı eserin yol gösterici nitelikte olduğu ifade edilebilir. Bahse konu edilen eserde Ahmed Midhat Efendi'nin kendisini oksidentalist olarak tanımladığı bilgisinden yola çıkıldığında (1999: 4), Pakdil'den önce Türkiye'de Ahmed Midhat Efendi'nin fikirlerinin oksidentalizm bağlamında değerlendirilebileceği yönünde bir kanıya varmak mümkündür. Findley'in yanı sıra Ahmed Midhat Efendi'yi oksidentalizm çerçevesinden değerlendiren ancak onunla birlikte Gaspıralı İsmail Bey'in düşüncesine odaklanan Demet Koçyiğit'in *Öteki Aynasında Kendini İzlemek: Ahmed Midhat Efendi ve Gaspıralı İsmail Bey'in Romanlarında Oksidendalizm* başlıklı eseri de Pakdil'den önceki kimi düşünürlerin oksidentalizm ile bağlantılı olarak değerlendirilebileceğine bir kanıt niteliğindedir. Findley'in ve Koçyiğit'in eserlerinden hariç olarak Alkım Saygın tarafından hazırlanan *20. Yüzyıl Türk Düşüncesinde Garbiyatçılık* başlıklı metinde Said Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, Nurettin Topçu ve Cemil Meriç gibi düşünürlerin oksidentalizm perspektifi ile okunduğu görülmektedir. Nuri Pakdil'in ifadesinde sıklıkla yer verdiği Necip Fazıl Kısakürek'in de (Turna, 2021: 30 ve 60) Burhanettin Duran ve Cemil Aydın tarafından kaleme alınan "Modern İslâmcılık Düşüncesinin Rakip Oksidentalizmleri: Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'da Hıristiyanlık, Batı ve Çağdaşlık Anlayışı" başlıklı makalede (2016) oksidentalizm ile iltisaklı kılındığı anlaşılmaktadır. İsimleri zikredilen düşünürlerin Pakdil'den çok önce oksidentalizm bağlamında değerlendirildiği, bu açıdan Türkiye'nin düşünce yaşamındaki çok sayıda düşünürün bahis konusu düşünce ile bağlantılı biçimde okunabileceği yönünde bir kanıya varmak mümkün görünmektedir.

4- *Entelektüelin Siyasi İşlevi* başlıklı metninde doğruluk rejimi tabirini kullanan Michel Foucault, hakikatin iktidar tarafından üretilmesi durumuna dikkat çeker. Bu anlamda düşünür, hakikatin bir yansıması olarak beliren doğruluğun iktidar ile iltisaklı olacak biçimde inşa edilmesinin doğruluk rejimine tekabül ettiğini beyan eder (Foucault, 2011: 59). Foucault açısından doğruluk rejimi, iktidarın etkilerini, etiğini, karakterini taşıyan kurallar manzumesine işaret eder. (2011: 84). Doğruluk rejiminin inşa sürecinde önemli rol oynayan aktör entelektüel olarak belirir. Foucault'ya göre entelektüelin asli görevi, doğruluk rejiminin inşasının, başka bir ifadeyle bir hakikat düzeninin tesisinin üzerine düşünmektir (2011: 84). Bu çalışma

metninde doğruluk rejimi kavramına başvurulmasının temel nedeni, Doğu merceği ile Batıyı okuduğu söylenebilecek olan Pakdil'in Batılı uluslar tarafından çizildiğini düşündüğü hakikati tasvir etme kaygısıdır.

5- Chatterjee'nin eserlerinde ağırlıklı olarak Hindistan toplumundaki entelektüelin sömürge karşıtı düşüncesine yer verildiği dikkate alındığında sömürgeliğin deneyimlenmediği Türkiye'den bir düşünür olan Pakdil'in neden o perspektiften okunduğuna ilişkin bir sorunun belirmesi muhtemeldir. Gerek Chatterjee gerekse başka isimler tarafından yürütülen sömürge ve sömürge sonrası toplumlara ilişkin çalışmalarda ileri sürülen argümanların sömürge olmamış toplumlar için de geçerli olabileceği gerçeğinden yola çıkıldığında (Quayson akt. Aktoprak, 2016: 5), Pakdil'in düşüncesini anlamlandırmak için Chatterjee'ye başvurmakta bir sakıncanın olmadığı anlaşılacaktır. Chatterjee'nin, Doğu'daki pek çok aydının kimlik inşası sürecinde ötekini Batı olarak görüp, onu maddi ve sömürücü olarak tanımladığı ve Doğunun söz konusu ötekinin ontolojisine göre standardizasyonuna tepki gösterdiği düşüncesi (2006: 25), bu çalışmanın teorik temeline dâhil edilmesinin nedenidir. Söz konusu tespitin yansımasının Nuri Pakdil'de görülmesi, daha açık bir ifadeyle düşünürün Batı entitesini sömürgecilikle itham etmesi ve gerek Doğu toplumlarının gerekse Türkiye'nin Batı tarafından sömürüldüğünü ileri sürmesi ve her iki entitenin Batı standartları ile uyumlaşması düşüncesine karşı çıkması, Chatterjee'nin kuramsal temele dâhil edilmesinin önemli bir nedenidir (Pakdil, 2012a: 19; 2002: 61; 2014c: 78).

6- Doğulu entelektüellerin anti-emperyalizm içerisinden düşünce geliştirmelerinin ulusal kurtuluş rejiminin inşasını da beraberinde getirdiğini belirten Arif Dirlik, ismi zikredilen rejimlerin uzun vadede küresel kapitalizme dâhil olduklarını ifade eder. Dirlik, küresel kapitalizmin tek tipli olmayı dayatan rejimi karşısında entelektüelin geleneğin canlandırılmasını çözüm olarak önerdiğinden söz eder (2017: 124).

7- Oksidentalizm kavramının kökünün Latince "occio" kelimesinden geldiği dikkate alındığında occio kelimesinin iniş ve güneşin batışı anlamlarımı ihtiva ettiği söylenebilir. İlerleyen zamanda Fransızcaya intikal eden "occident" kelimesi Batı, izm ise doktrin ve öğreti olarak kullanılmıştır. Oksidentalizm, İngilizcede Westernization, Osmanlıcada Garbiyatçılık, Arapçada ise istiğrab kelimeleri ile karşılanmıştır (Çaycı, 2018: 45).

8- Buruma ve Margalit'in oksidentalizm kavramının başlangıcı olarak 1942 yılına işaret etmesine karşıt olarak tanımlanabilecek bir iddiaya Carter V. Findley'in *"Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da"* başlıklı eserinde rastlanmaktadır. Sözü edilen metninde Findley, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren oksidentalizmin görüldüğünden söz eder. Yazara göre bahsi edilen zaman aralığında Avrupa'ya giden Doğulu düşünürler, Avrupa toplumlarında revaçta olan oryantalizm merkezindeki tezlere karşı direnç göstermişlerdir. Findley'in zihin dünyasında söz konusu durum, sömürge karşıtı milliyetçiliğin nişanesi olan oksidentalizmin kerameti niteliğindedir (1999: 3-4).

9- 1940'lı yılların başında Asya coğrafyasında oksidentalizmin görüldüğünden söz eden Ian Buruma, söz konusu kavram kapsamında ileri sürülen Batının ruhsuzluğu, mekanizmin soğukluğu ve tinden uzak rasyonalizm gibi tezlerin izlerinin 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başındaki Alman romantizminde olduğunu ifade eder. Ulusal tin kavramı dâhilinde toplanması mümkün olan bu türdeki argümanların 19. yüzyılın Rusya'sında da görüldüğünü söyleyen düşünür, 1930'lu yıllarda realite haline gelen nasyonal sosyalizm akımının muhtevasında da bahis konusu tezlerin görüldüğünü deklare eder (Buruma, 2004: 280).

10- Oksidentalizmin oryantalizmden kaynaklanan söyleme karşı olarak teşekkül etmiş olmasının iki söylem biçimi arasında kesin bir zıtlık olduğu yönünde bir düşünceyi beraberinde getirmesi muhtemeldir. Ne var ki *Occidentalism: A Theory of Counter-Discourse in Past-Mao China* başlıklı eseri kaleme alan yazar Xiaomei Chen, Mao döneminin Çin'indeki oksidentalizmin oryantalizmle benzerlik gösterdiğinden söz eder. Chen'e göre Mao oksidentalizmi ile Batı oryantalizmi arasındaki uyum noktası, emperyalizm özelinde mümkün kılınır. Mao oksidentalizmine tabiiyet yoluyla üçüncü dünya uluslarına özgürlük vaat edilmesi Chen'in nezdinde Batı oryantalizminin nişanesi olarak belirir (2002: 4-5).

11- *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order* başlıklı eserinde Türkiye'yi Doğu ve Batı arasında bölünmüş bir ülke olarak tanımlayan Samuel P. Huntington'un düşüncesi dikkate alındığında (1996: 74), Türkiye'nin Batı dışı bir toplum olarak tanımlanmasının pek de mümkün olmadığı yönünde bir kanaatin belirmesi ihtimaldir. Nuri Pakdil'in konu edildiği bu çalışma kapsamında düşünürün Avrupa toplumlarını kültürel öteki olarak tanımladığı ve bundan dolayı da Türkiye'yi Batının dışında tasavvur etme isteğine şahit olunmaktadır.

12- Pakdil örneğinde oksidentalizm ile ilişkili kılınabilen özcülüğün aynı zamanda oryantalizme de hasredilmesi mümkün görünmektedir. Oksidentalizm de olduğu gibi oryantalizm kapsamında da tüm zamanları kapsayan Doğu ve Batı ayrımının yapılmasının, Doğu toplumları dâhilindeki farklılıkların görmezden gelinmesinin özcülüğe davetiye çıkardığını ifade etmek mümkündür (Said, 2017: 216).

Kaynakça

Ahıska, M. (2005) *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis Yayınları.

Akıncı, M. (2012) *Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aktoprak, E. (2016) "Postkolonyal Bir Dava Olarak Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1, 1-32.

Arlı, A. (2018) *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.

Bauman, Z. (2022) *Kimlik*, Çev. M. Hazır, Ankara: Heretik Yayınları.

Bora, T. (2017) *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2023) Yüz Yılda İdeolojik Akışlar. M. Ö. Alkan (Der.), *Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 225-270.

Bozatzis, N. (2016) "Cultural Othering, Banal Occidentalism and the Discursive Construction of the Greek Crisis in Global Media: A Case Study", *Suomen Antropologi*, 41 (2), 47-71.

Buruma, I. (2004) *Oksidentalizmin Kökenleri*, Çev. A. Kaftan, *Cogito Dergisi*, 40, 278-285.

Buruma, I. ve Avishai, M. (2022) *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı*, Çev. G. Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Calhoun, C. (2009) *Milliyetçilik*, Çev. B. Sütçüoğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Carrier, J. G. (2014) "Oksidentalizm: Tersine Dönmüş Bir Dünya", Çev. B. Koçak, A. Yıldız (Der), *Oryantalizm: Tartışma Metinleri* içinde, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 494-497.

Cevizci, A. (1999) *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Chatterjee, P. (1986) "Transferring a Political Theory: Early Nationalist Thought in India", *Economic and Political Weekly*, 3, 120-128.

Chatterjee, P. (1992) "History and the Nationalization of Hinduism", *Social Research*, 1, 111-149.

Chatterjee, P. (1996) *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, Çev. S. Oğuz, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee, P. (2001) Kimin Hayali Cemaati. Çev. İ. Türkmen. ve M. Armağan (Der), *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik* içinde, İstanbul: Şehir Yayınları, 63-77.

Chatterjee, P. (2002) *Ulus ve Parçaları*, Çev. İ. Çekem, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee, P. (2006) *Mağdurların Siyaseti: Halk Siyaseti Üzerine Düşünceler*, Çev. V. F. Bozçalı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chen, X. (2002) *Occidentalism: A Theory of Counter-Discourse in Post-Mao China*, New York: Rowman & Littlefield Publishers.

Çaycı, A. (2018) *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Sanat*, İstanbul: Sanat Yayınları.

Dilthey, W. (2012) *Hermeneutik ve Tin Bilimleri* Çev. D. Özlem, İstanbul: Notos Kitap.

Dirlik, A. (2017) *Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları*, Çev. S. Oğuz, İstanbul: İletişim Yayınları.

Duran, B. ve Aydın C. (2016) "Modern İslâmcılık Düşüncesinin Rakip Oksidentalizmleri: Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'da Hıristiyanlık, Batı ve Çağdaşlık Anlayışı", Çev. D. Koçyiğit, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3, 307-335.

Findley, C. V. (1999) *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da*, Çev. A. Anadol, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Foucault, M. (2011) *Entelektüelin Siyasal İşlevi*, Çev. I. Ergüden, O. Akınhay ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Huntington, S. P. (1996) *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster Publications.

Hanefi, H (2004) "İslâm ve Batı: Çatışma mı Diyalog mu?", Çev. A. Kaftan, *Cogito Dergisi*, 40, 269-277.

Hanefi, H. ve El Cabiri, M. A. (2011) *Doğu Batı Tartışmaları*, Çev. M. Coşkun, İstanbul: İlim Yurdu Yayıncılık.

Hobson, J. M. (2018) *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, Çev. E. Ermert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İmançer, D. (2003) Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon. *Doğu Batı Dergisi*, 23, 237-254.

Kaiwar, V. ve Mazumdar, S. (2003) "Race, Orient, Nation in the Time-Space of Modernity", V. Kaiwar ve S. Mazumdar (Der.), *Antinomies of Modernity* içinde, Durham: Duke University Press, 261-298.

Kılıç, M. (2006) "Zihinsel Bir Patoloji: Medeniyet Algımız Açısından Oksidentalist Söylemin İmkânsızlığı", *Marife Dergisi*, 3, 123-134.

Kılıçbay, M. A. (2003) "Kimlikler Okyanusu", *Doğu Batı Dergisi*, 23, 161-165.

Koçak-Oksev, B. (2015) "Garbiyatçılığın Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme-I", *Garbiyat Dergisi*, 1, 55-74.

Koçyiğit, D. (2017) "Batıyı Kurgulamak – Doğu'yu Sunmak, Doğu'yu Kurgulamak – Batı'yı Sunmak: Oksidentalizm'de Ben ve Öteki", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57, 133-160.

Koçyiğit, D. (2021) *Öteki Aynasında Kendini İzlemek: Ahmed Midhat Efendi ve Gaspıralı İsmail Bey'in Romanlarında Oksidendalizm,* İstanbul: Ketebe Yayınları.

Kontny, O. (2002) "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", *Doğu Batı Dergisi*, 22, 121-136.

Korhonen, P. ve Miklossy K. (2010) "Introduction", P Korhonen ve K Miklossy (Der.), *The East and The Idea of Europe* içinde, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, ix-xvi.

Latouche, S. (1993) *Dünyanın Batılılaşması: Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme*, Çev. T. Keşoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lindstrom, L. (2003) "Cargoism and Occidentalism", J. G. Carrier (Der.), *Occidentalism: Images of the West* içinde, New York: Oxford University Press, 33-60.

Mahçupyan, E. (1998) "Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi", *Doğu Batı Dergisi*, 2, 45-55.

Meeker, M. E. (2019) "Müslüman Aydın ve Okuyucuları: Türkiye Cumhuriyetindeki İnananlar Arasında Yeni Bir Yazar ve Okur Biçimi", Çev. B. Koçak, Ş. Mardin (Der.), *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler* içinde, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 208-247.

Metin, A. (2013) *Oksidentalizm: İki Doğu İki Batı*, İstanbul: Açılım Kitap.

Nadel-Klein, J. (2003) "Occidentalism as a Cottage Industry: Representing the Autochthonous Other in British and Irish Rural Studies", J. G. Carrier (Der.), *Occidentalism: Images of the West* içinde, New York: Oxford University Press, 109-134

Mouffe, C. (2018) *Siyasal Üzerine*, Çev. M. Ratip, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özçelik, T. G. (2017) *Oksidentalizm: Doğu Toplumlarında Modernizme Ulaşan Mecburi İstikamet*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Pakdil, N. (1997a) *Batı Notları*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (1997b) *Korku*. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (1997c) *Arap Saati*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (1997d) *Klas Duruş*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (1999) *Otel Gören Defterler I*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2000a) *Kalem Kalesi*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2000b) *Otel Gören Defterler II*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2002) *Otel Gören Defterler 4,* Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2003) *Otel Gören Defterler 5*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2012a) *Umut*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2012b) *Derviş Hüneri*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2012c) *Bağlanma*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2012d) *Bir Yazarın Notları II*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2014a) *Biat I*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2014b) *Biat II*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2014c) *Biat III*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Pakdil, N. (2014d) *Bir Yazarın Notları III*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.

Said, E. W. (2017) *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışlar,* Çev. B. Yıldırım, İstanbul: Metis Yayınları.

Saygın, A. (2017) *20. Yüzyıl Düşüncesinde Garbiyatçılık*, İstanbul: Açılım Kitap.

Schmitt, C. (2021) *Siyasal Kavramı*, Çev. E. Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları.

Turna, M. (2021) *Hayatı, Edebiyatı ve Eylemiyle Nuri Pakdil*, İstanbul: Lejand Kitap.

Venn, C. (2000) *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*, London: Sage Publications.

Yavuz, H. (2006a) "Oksidentalizm Üzerine Notlar", *Marife Dergisi*, 3, 373-375.

Yavuz, Ş. (2006b) "Takdirden Tahayyüle: Dinin Kadastrolaşması ve Varlığın Ötekileştirilmesi Bağlamında Oksidentalizmi Yeniden Düşünmek", *Marife Dergisi*, 3, 107-122.

Yazıcı, İ. (2025) "Reinventing Islamic Civilization in Cold War Turkey: The Case of Nuri Pakdil", *Turkish Studies*, DOI: 10.1080/14683849.2025.2581598